

تحلیل عنوان پایان‌نامه‌های ماستری زبان و ادبیات فارسی دری پوهنتون کابل

پوهنیار نیک‌محمد نذیری^۱، پوهنیار عطاالحق رستم‌زاده^۲

^{۱،۲}دپارتمنت زبان و ادبیات فارسی دری، پوهنځی زبان و ادبیات، پوهنتون کابل، کابل، افغانستان

ایمیل: nik.naziri1@gmail.com

چکیده

در تحقیقات اکادمیک، گزینش عنوان امر بسیار مهم و نیز چالش برانگیز است و از این نگاه، گاهی عنوان‌های تحقیقی با عیب‌ها و کاستی‌ها گزیده می‌شوند؛ بناءً در این نوشته به "تحلیل عنوان پایان‌نامه‌های برنامه‌ی ماستری زبان و ادبیات فارسی دری پوهنتون کابل" توجه شده است. از اینکه چنین کار آسیب‌شناسانه در زمینه‌ی بررسی عنوان‌های تحقیقی در افغانستان صورت نگرفته، این نوشته بر آن است تا از یک‌سو آسیب‌ها و عیب‌های موجود در عنوان‌ها را نشان داده و از تکرار آن جلوگیری کند و از سویی برای محصلان و محققان تازه‌کار، کمک کند تا در گزینش عنوان، مبتنی بر روش‌های پذیرفته‌شده عمل کنند. یافته‌ها نشان می‌دهد که بیش‌ترین عنوان‌ها با گرایش ادبیات‌شناسی و کم‌ترین آن با گرایش زبان‌شناسی انتخاب شده‌اند. گزینش موضوع به جای عنوان و محدودنبودن قلمرو عنوان‌ها با حجم بالا، آسیب‌های برجسته‌یی‌اند که در عنوان‌ها دیده می‌شوند.

واژه‌های کلیدی: آسیب‌ها؛ پایان‌نامه؛ زبان و ادبیات فارسی دری؛ عنوان؛ عنوان‌گزینی؛ ماستری

Examining the Topics of Master's Theses in Dari Persian Language and Literature at Kabul University

Nik Mohammad Naziri¹, Ataulhaq Rustamzada²

^{1,2}Department of Persian-Dari Languages and Literature, Faculty of Languages and Literature, Kabul University, Kabul, Afghanistan

Email: nik.naziri1@gmail.com

Abstract

This paper focuses on Analysis the titles of master's theses in the Persian-Dari Language and Literature program at Kabul University. this paper, in one view, reveals the existing gap in this field and attempts to suggest ways to resolve the issues and prevent their repetition. On the other hand, it seeks to help students and researchers adopt appropriate and standard methods when selecting thesis titles. The findings indicate that most thesis titles have been selected within the field of literary studies, while the fewest belong to linguistics. Major problems found in thesis titles include choosing the research topic instead of the actual title and failure to clearly define and limit the scope of titles, which often results in long and overly broad statements. These are the most prominent deficiencies observed in the collected thesis titles.

Keywords: Deficiencies Dari Persian Language and Literature; Title; Title Selection; Thesis; Master's Program

ارجاع: نذیری، ن. م. و رستم‌زاده، ع. (۱۴۰۴). بررسی عنوان پایان‌نامه‌های ماستری زبان و ادبیات فارسی دری پوهنتون کابل. ژورنال علمی - تحقیقی علوم اجتماعی - پوهنتون کابل ۸ (۳): ۱۵۷-۱۷۲.

<https://doi.org/10.62810/jss.v8i3.387>

مقدمه

الحمد لله رب العالمین، والصلاة والسلام علی أشرف الأنبیاء والمرسلین، نبینا و رسولنا محمد و علی آله وصحبه و من تبعهم بإحسان إلى یوم الدین و بعد:

هر نوشته، عنوانی و نویسنده یا نویسندگانی دارد و نویسندگان برای هر یک از کتاب‌ها یا رساله‌های شان، نامی انتخاب می‌کنند که در اصطلاح کتاب‌داری، آن را عنوان می‌گویند. هر عنوان متناسب با موضوع آن و به‌گونه‌ی خواننده را به متن رهنمایی کند (اشراقی، ۱۳۹، ص ۱۶۷). عنوان هر اثر، جلوه‌ی از هویت آن اثر است، خواه اثر هنری باشد یا علمی؛ اما متن نوشته، فضای آزادی‌ست که نویسنده در آن جولان می‌دهد. هرگاه خواننده‌ی مایل باشد تا بداند که نویسنده در چه ابوابی سخن رانده و درونمایه‌ی نوشته‌ی او چیست، باید از طریق عنوان آن نوشته، آگاهی یابد (حری، ۱۳۹۵، ص ۱۴). عنوان و عنوان‌گزینی، یکی از بحث‌های مورد توجه در تحقیق و نگارش است. هر محصل در جریان تحقیق و نیز در پایان دوره‌ی تحصیل خویش، برای نوشتن مقاله و پایان‌نامه، مکلف است تا عنوانی را برگزیند و سپس با تکیه بر آن، به تحقیق پردازد. گزینش عنوان درست و رعایت معیارهای عنوان‌گزینی، نه تنها محقق را در امر رسیدن به هدف و حل پرسش‌هایش کمک می‌کند؛ بلکه خواننده را می‌کشانند تا اثر تحقیقی را بخواند. با توجه به اهمیتی که عنوان و عنوان‌گزینی در روند تحقیق دارد، تا هنوز تحقیقی در زمینه‌ی عنوان‌گزینی و آسیب‌شناسی آن در افغانستان، صورت نگرفته است. در کتاب‌ها و رهنمودهایی که در زمینه‌ی تحقیق و تحقیق نوشته شده‌اند، صرف اشاره‌هایی در زمینه‌ی انتخاب عنوان شده است که از جامعیت برای محققان برخوردار نیست؛ بناءً نوشته‌ی حاضر در کنار طرح بحث عنوان و عنوان‌گزینی، تلاش می‌کند به این پرسش پاسخ دهد که عنوان‌های تحقیق در پایان‌نامه‌های ماستری زبان و ادبیات فارسی دری پوهنتون کابل، با چه آسیب و عیب‌هایی همراه است.

چنانچه دیده می‌شود، در این زمینه در افغانستان، تحقیقی به چشم نمی‌خورد؛ اما در ایران تحقیقاتی در زمینه صورت گرفته است که از جمله: مجتبی مقصودی (۱۳۸۵) به "بررسی توصیفی عناوین پایان‌نامه‌های رشته‌ی علوم سیاسی و روابط بین‌الملل" پرداخته و مقاله‌ی هم از محمدعلی حمید رفیعی (۱۳۶۷) منتشر شده که به بررسی عناوین مقالات مجله‌ی نشر دانش پرداخته است. همچنان محمد تقی ایمان‌پور و محمدرضا ناظری (۱۳۹۵)، مقاله‌ی را زیر عنوان "آسیب‌شناسی عنوان‌گزینی در تحقیقاتی پوهنتونی" منتشر کرده‌اند که در آن مقاله به آسیب‌شناسی عناوین پایان‌نامه‌های مقطع ماستری و داکتری رشته‌ی تاریخ در ایران توجه کرده‌اند.

در افغانستان، کتاب‌هایی در زمینه‌ی روش تحقیق در حوزه‌ی ادبیات به نشر رسیده که در مورد عنوان و عنوان‌گزینی، صرف اشاره‌ی کوتاه صورت گرفته؛ از جمله: سیدعلی محمد اشراقی (۱۳۹۹) در کتاب روش تحقیق ادبی و نوشتن پایان‌نامه و مقاله به چند نکته در امر عنوان‌گزینی اشاره نموده و به همین‌گونه دیگران نیز. به نظر می‌رسد در زمینه‌ی آسیب‌شناسی عنوان‌های گزیده شده در پایان‌نامه‌های تحصیلی در افغانستان، تحقیقی صورت نگرفته؛ بناءً این نوشته، با وجود کاستی و نارسایی که دارد، ضمن کمک در امر عنوان‌گزینی، به دنبال هدف‌های زیر است:

۱. شناسایی و دسته‌بندی کاستی‌های موجود در عنوان‌ها؛
۲. سنجش میزان کاستی‌ها و عیب‌ها در عنوان‌ها؛
۳. کمک به روند‌گزینش عنوان تحقیقی در پایان‌نامه‌ها و تحقیقات بعدی؛
۴. جلوگیری از تکرار‌گزینش عنوان‌های معیوب و ضعیف در تحقیق‌های آینده.

روش تحقیق

پژوهش حاضر، مطالعه‌ی مبتنی بر سند است که با روش تحلیل محتوا و رویکرد مقوله‌محور انجام شده است. داده‌ها از دو منبع اصلی شامل کتاب ثبت عنوان‌ها (۱۳۸۹-۱۴۰۱) و پایان‌نامه‌های ماستری زبان و ادبیات فارسی دری پوهنتون کابل گردآوری گردیده، ۱۴۰ عنوان پایان‌نامه با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند و بر اساس معیار ثبت رسمی و ارتباط مستقیم با رشته، استخراج شده است. سپس عناوین و چکیده‌ها خوانده و آسیب‌های عنوان‌گزینی بر مبنای پژوهش‌های پیشین (محمد تقی ایمان‌پور و محمدرضا ناظری ۱۳۹۵)، دسته‌بندی شده‌اند. در نهایت هفت آسیب عمده در عنوان‌ها شناسایی و تحلیل گردیده‌اند. لازم به یادآوری است که هدف این تحقیق صرف بررسی عناوین بوده و در پی بی‌اعتبارسازی محتوای علمی-تحقیقی پایان‌نامه‌ها نمی‌باشد.

چیستی عنوان و چگونگی‌گزینش آن

عنوان، مجموعه‌ی از علائم و نشانه‌هاست که بر سر و آغاز نامه‌ها، کتاب‌ها و رساله‌ها، نوشته می‌شود. از این‌که عنوان در آغاز هر کتاب و رساله قرار دارد، همه آن را می‌خوانند؛ اما ممکن است نوشته و متن درون کتاب را نخوانند. عنوان مهم‌ترین و ظریف‌ترین بخش کتاب و پایان‌نامه است؛ زیرا از این طریق، پایان‌نامه‌ها و یا رساله‌های تحقیقی، معرفی می‌شوند. عنوان نخستین بخش یک اثر تحقیقی است که در همان نگاه اول خوانده می‌شود؛ باید چنان دقیق‌گزینش شود که بتواند بیش‌ترین تأثیر را بر خواننده داشته باشد و از آن‌جا که چشم هر خواننده‌ی به آن است، گویا و موجز باشد (فرامرزی، ۱۳۸۷، ص ۵۴).

عنوان، بیانگر چهره‌ی اصلی یک کار تحقیقی‌ست (احمدی، ۱۳۹۹، ص ۱۲۸)، نخستین گام کاربردی نمودن تحقیق، موضوع‌یابی و پس از آن "تعیین عنوان" است. مطلبی به ذهن محقق رسیده و جرقه‌ی در ذهنش زده شده و می‌خواهد برای آن عنوان تعیین کند. اولین گام محقق این است که ببیند در باره‌ی چه چیزی می‌خواهد تحقیق کند. از نخستین مشکلات یک محقق این است که در لابه‌لای کار، موضوع خود را گم می‌کند یا موضوع امروزش با موضوع دیروز وی متفاوت می‌شود. چنین تحقیق، آنگونه که مورد نظر است به سرانجام نمی‌رسد و محقق باید با انتخاب عنوان، هدف خود را مشخص کند و بداند که قرار است چه چیزی را ثابت کند (پاکتچی، ۱۳۹۶، ص ۳۱).

گزینش عنوان، یک کار زینتی نیست؛ بلکه یک کار اساسی است. یک نقطه‌ی آغاز که باید ادامه‌ی کار را بر گرد این محور تنید؛ اگر عنوانی در کار نباشد، اصلاً این محور را نخواهیم داشت؛ بدون نقطه‌ی شروع خواهیم بود و حرکت‌مان یک حرکت بیهوده خواهد بود (همان، ص ۳۱). بسیاری از محققان، توجه زیادی به عنوان تحقیق نمی‌کنند و گاهی آن را بسیار دیر می‌نویسند؛ مثلاً هنگامی که به آن نیاز دارند؛ در حالی که پیش از همه، به گزینش عنوان تحقیق تأکید می‌شود. این موضوع به محققان کمک می‌کند تا بر روی هدف اولیه‌ی تحقیق متمرکز باشند. عنوان همچنین جنبه‌ی از تحقیق است که با پیش‌رفتن تحقیق می‌تواند مورد بررسی و بازبینی قرار گیرد (دلاور و کوشکی، ۱۳۹۶، ص ۷۴).

محقق باید با گزینش عنوان، شناخت دقیق و روشنی از حوزه‌ی تحقیق ارائه کند و صراحت و اختصار را در نظر گیرد؛ واژه‌هایی را در عنوان برگزیند که درست، منظم و مرتبط باشد و در پرتو واقعیت‌ها با توجه به معیارهای علمی، تهیه و تنظیم شود. به سخن دیگر، محقق باید در انتخاب عنوان تحقیق، واقع‌گرایی را بر آرمان‌گرایی ترجیح دهد و در هنگام انتخاب عنوان به حدس و ابهام‌هایی که در باره‌ی آن پیش خواهد آمد، توجه کند (خاکی، ۱۳۹۷، ص ۱۰۸).

در گزینش عنوان، فشرده‌ی از آنچه را که در نظر است، آورده و سعی نمود با یک جمله، چارچوب کلی تحقیق و هدف‌های آن را به خواننده منتقل کرد. عنوان تحقیق کاملاً مشخص کند که محقق می‌خواهد چه چیزی را در چه شرایطی مطالعه کند و در جمله‌بندی عنوان، دقت شود تا چینش واژه‌ها طوری باشد که اصل و فرع موضوع تحقیق قابل تشخیص باشد (جلالی، ۱۳۹۶، ص ۹۴).

انتخاب عنوان، به زمینه‌ی تخصصی محقق و مجموعه‌ی جهان‌بینی او بستگی دارد. محقق لازم است بکوشد تا در قلم‌رو کاری که نسبت به آن آشنایی و حتا تخصص دارد، موضوع بکر، بدیع و درخور

تحقیق اختیار کند و شایسته است موضوع تحقیق را از قلم‌رو مورد علاقه‌ی خود انتخاب کند و با دل‌دادن به کار، با آن صمیمیت بیشتری برقرار نماید (یاحقی، ۱۳۷۰، ص ۹۵).

گاهی دیده می‌شود برخی از محققان بدون در نظر داشت رشته‌ی تخصصی خویش، به گزینش عنوان‌هایی دست می‌زنند که نتیجه و برون‌داد تحقیق ناروشن می‌شود و خواننده به آنچه باید برسد، نمی‌رسد. بهتر آن است که در پایان‌نامه به مسأله‌ی از مسائل هر رشته مطابق به تخصص محقق همان رشته، پرداخته شود و محقق به گره‌های علمی آن توجه کند و از وضاحت آن، فهمیده شود که او قصد دارد چه کاری کند (رضی، ۱۳۹۵، ص ۶۸)؛ در واقع، عنوان هر تحقیق علمی باید ویژگی‌های: مورد علاقه‌ی محقق بودن؛ نو و جدید بودن؛ قابل دسترس بودن منابع؛ منطبق به توانایی محقق بودن؛ قابل اندازه‌گیری بودن؛ آزمون‌پذیر بودن؛ قابل تعمیم بودن؛ نظام‌دار بودن و مهم بودن را دارا باشد (احمدی، ۱۳۹۹، ص ۱۲۸). علاوه بر نکاتی که در بالا یاد شد، موارد زیر نیز در گزینش عنوان لازم است در نظر گرفته شود:

- واژه‌ها باید دارای یک نظم منطقی باشد؛ به‌طوری که مفهوم را به درستی برساند؛ به عبارت رسا و گویا باشد؛ چراکه براساس عنوان، اهداف، پرسش و فرضیه نوشته می‌شود و هماهنگی لازم در بین آن‌ها باشد. (احمدی، ۱۳۹۶، ص ۱۲۹).

- در عنوان حتی‌الامکان باید متغیرها و روابط بین آن‌ها مشخص باشد؛ به طوری که خواننده با ملاحظه‌ی آن بتواند نوع تحقیق و روش انجام آن را تشخیص دهد

- استفاده از واژه‌هایی مثل تأثیر، مقایسه، بررسی، تحلیل، رابطه، طراحی، مطالعه و نظایر آن، باید متناسب با موضوع و روش تحقیق باشد.

- عنوان نباید به‌صورت پرسشی و خبری بیان شود (همان، ص ۱۲۹).

- عنوان باید قابل فهم، دقت‌برانگیز و علمی باشد (مقصودی، ۱۳۹۳، ص ۶۴).

- قلمرو موضوعی و قید زمان و مکان مشخص شود (احمدی، ۱۳۹۶، ص ۱۲۹).

- نشان‌دهنده و بیان‌کننده‌ی محتوا یا درونمایه‌ی تحقیق باشد؛ یعنی قل و دل یا کوتاه و گویا باشد.

- خواننده را به ریشه و بن نوشته رهنمود سازد.

- از موضوع و فرایند تحقیق اخذ شده باشد و گویای چیزی باشد که در تحقیق اتفاق افتاده است (فرامزی، ۱۳۸۷، ص ۵۴).

- در خاطر خواننده بماند و موضوع را توصیف کند.

- کلی و فراتر از موضوع تحقیق نباشد.

- عاطفی و شاعرانه نباشد؛ زیرا با اهداف منطقی و روش اثباتی نگارش تحقیقی هم‌خوان نیست؛ مثلاً مصرع‌های "هرکسی از ظن خود شد یار من" و "یکی بر سر شاخ، بن می‌برید" گویای موضوع تحقیق نیست (فتوحی، ۱۳۹۳، ص ۱۸۴).

- واژه‌های نوساخته، اختصاری، ناآشنا و اصطلاحات خیلی تخصصی را در عنوان نباید به کار برد. واژه‌های عنوان باید به‌گونه‌یی باشد که برای خوانندگان متوسط رشته‌ی تخصصی آشنا باشد (همان، ص ۱۸۵).

یافته‌ها

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که گرایش محصلان به موضوعات مربوط به ادبیات‌شناسی بیشتر از زبان‌شناسی است؛ چنانچه از میان ۱۴۰ عنوان نمونه، ۱۱۵ عنوان در زمینه‌ی ادبیات‌شناسی و ۲۵ عنوان در زمینه‌ی زبان‌شناسی است. این ارقام نشان می‌دهد که توجه دانش‌پژوهان به تحقیق در زمینه‌ی ادبیات‌شناسی با توجه به وسعت و پهنه‌ی موضوعی آن، بیشتر است نسبت به زبان‌شناسی.

جدول ۱: نشان‌دهنده حجم نمونه بر اساس گرایش

ادبیات‌شناسی	زبان‌شناسی	جمع
۱۱۵	۲۵	۱۴۰
۸۲،۱۵ درصد	۱۷،۸۵	۱۰۰ درصد

تکرار در ریخت و مشابه بودن

محقق در گزینش عنوان باید به پیشینه‌ی موضوع تحقیق توجه کند و با در نظر داشت آن، عنوانی را برگزیند که در محتوا و شکل و ریخت شبیه هم نباشد، تا برای خواننده، تکراری محسوب نشود و خواننده را به خوانش نوشته و رساله بکشاند. با توجه به نمونه‌ها، یکی از آسیب‌های پایان‌نامه‌های ماستری رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی دری، تکرار و مشابهت و کلیشه‌یی بودن عنوان‌هاست. از میان حجم نمونه، یازده درصد عنوان‌های مورد تحلیل در این تحقیق، معلول این آسیب است.

جدول ۲: نشان‌دهنده تعداد و درصدی عنوان‌های مکرر و مشابه از لحاظ ساختار

تعداد حجم نمونه	تکرار در ریخت و مشابه بودن عنوان‌ها	درصدی
۱۴۰	۱۶	۱۱

نمونه‌هایی از تکرار در ریخت و مشابه بودن عنوان‌ها

- بازتاب جلوه‌های عرفانی در مصیبت‌نامه
- ویژگی‌های عرفانی در مصیبت‌نامه

• صور خیال در اشعار حیدری وجودی

• صور خیال در اشعار قنبرعلی تابش

• صورخیال در دیوان ناصر خسرو

• صور خیال در مقامات حمیدی

گرچند عنوان تکراری کم اند و محققان با توجه به متن‌ها و شاعران متفاوت، تمایز کار خود را مشخص کرده اند؛ اما در موارد زیادی، ساخت و ریخت عنوان‌ها و چارچوب تحقیق شبیه به هم اند و خوانندگان در همان نگاه نخست متوجه شباهت ساختاری عنوان‌ها و کار تحقیقی می‌شوند. دو عنوان نخست، از نظر زمانی و موضوعی مشابه و از نظر نمونه‌ی متن متفاوت اند؛ اما ساختار و ریخت عنوان یکی است. دو عنوان دیگر با واژه‌های "بازتاب" و "ویژگی" تمایزبندی شده اند؛ اما عنوان از نظر موضوعی و متن مورد نظر شبیه به هم اند و هردو عنوان شباهت موضوعی و ساختاری دارند. چهار عنوان بعدی که با ترکیب "صور خیال" آغاز شده اند، گرچند شاعران مورد تحقیق، متفاوت، اما ساختار عنوان‌ها و تحقیق شبیه به هم اند.

گزینش موضوع به جای عنوان

پس از انتخاب موضوع و تعیین مسأله‌ی تحقیق، عنوان‌گزینی امر ضروری‌ست؛ چرا که اگر موضوع، قلمرو کلی تحقیق را تعیین می‌کند؛ عنوان، چارچوب دقیق مسأله‌ی اصلی آن را مشخص می‌سازد. موضوع و عنوان به یکدیگر مرتبط‌اند، اما یکی نیستند. عنوان بسیار جزئی‌تر و دقیق‌تر از موضوع است که به تبیین محتوای اثر می‌پردازد (ایمان‌پور و ناظری، ۱۳۹۵: ۲۵). هرچه دامنه‌ی موضوع محدودتر و گستره‌ی تحقیق تنگ‌تر باشد، امکان ژرف‌نگری و رسیدن به غایت کار، بیش‌تر فراهم خواهد بود. آنچه در این‌گونه تحقیق‌ها مورد نظر است، اعتبار و کیفیت کار است نه گستره و کمیت آن. لازم است که محقق در انتخاب موضوع به مانند یک منطقی از کلی به جزئی و حتا جزئی خاص برسد و آن را برای موضوع کار خود برگزیند؛ برای مثال در قلمرو ادب فارسی دری موضوع مثل "طبیعت در شعر فارسی" موضوعی ست کلی که مثلاً "حافظ و طبیعت" نسبت به آن جزئی و محدود است. پس با در نظرداشت آنچه بیان شد، عنوان تحقیق باید جزم، کوتاه و در عین حال جامع و مانع و گویای مندرج‌های تحقیق باشد (یاحقی، ۱۳۷۰، ص ۹۵).

گزینش موضوع به جای عنوان، پیامدهای زیادی دارد که از جمله می‌توان به ایجاد ابهام و روشن نبودن عنوان، به هدف نرسیدن محقق، متأثر نساختن و ایجاد بی‌علاقگی در خواننده، مورد توجه نبودن و پایین آمدن ارزش نوشته و... اشاره نمود.

در این جا، یکی از آسیب‌ها و کاستی‌های جدیی که در عنوان پایان‌نامه‌ها دیده می‌شود، گزینش موضوع به جای عنوان است.

جدول ۳: نشان‌دهنده تعداد و درصدی گزینش موضوع به جای عنوان

تعداد حجم نمونه	تعداد مواردی که موضوع به جای عنوان انتخاب شده	درصدی
۱۴۰	۵۳	۳۷,۸

نمونه‌هایی از گزینش موضوع به جای عنوان

- اسطوره در ادبیات فارسی دری
 - صورت و معنا در زبان
 - نهضت شعوبیه
 - زبان حیوانات
 - شعر مهاجرت
 - جلوه‌های عرفان در اشعار معاصر
 - تأثیر متقابل زبان و جامعه بر یک‌دیگر
 - عناصر سازنده‌ی شعر فارسی دری
 - ارتباط زبان و اندیشه
 - دستگاه زبان و دستگاه نشانه
 - سهم انجمن‌های ادبی در تقویت روند ادبیات فارسی دری
- چنانکه دیده می‌شود، بررسی اسطوره در پهنه‌ی بزرگ ادب فارسی دری، نیازمند سال‌ها تحقیق گروهی و تهیه و تدوین ده‌ها عنوان کتاب است و پرداختن به این مسأله در یک پایان‌نامه‌ی تحصیلی، موضوع بسیار کلان است که به جای عنوان انتخاب شده و بهتر بود بازتاب مفاهیم اسطوره‌یی در یک اثر و یا در شعر یک شاعر گزیده می‌شد، نه پهنه‌ی بزرگ ادب فارسی دری و در آن صورت، همان موضوع را به تعداد اثرها و شاعران و نویسندگان ادب فارسی دری، تبدیل به عنوان‌های متعدد ساخت. به همین گونه موضوعات متعددی که در بالا یاد شد و به حیث عنوان گزیده شده اند، نیازمند مسأله‌یابی اند و هر کدام می‌تواند تبدیل به عنوان‌های جدید شوند.

پیش‌داوری در عنوان

پیش‌داوری، قضاوت قبلی و نسنجیده است، بدون آن‌که اجازه دهیم تجربه و استدلال در عقیده‌ی ما تغییری ایجاد کند، به ابراز آن می‌پردازیم (عباسقلی، ۱۳۸۵، ص ۳۱). در مباحث عوام، هنگامی که بحث و مسأله‌ی مطرح می‌شود، همین‌که از زبان گوینده جاری شد، مخاطب به ابراز حکم و قضاوت در باره‌ی آن مسأله می‌پردازد، بدون آن‌که پایه و مبنای علمی و تحقیقی داشته باشد؛ اما گاهی در حوزه‌ی تحقیق، محققان و محققان، از همان آغاز گزینش عنوان، پیش‌داوری خویش را ابراز می‌دارند. در چنین تحقیقات، بیرون از این‌که خواننده به درون متن تحقیق کشانده شود، از روی عنوان، قضاوت، حب و یا هم بغض نویسنده را درک می‌کند.

یکی از آسیب‌هایی که در عنوان پایان‌نامه‌های مورد بحث دیده می‌شود، پیش‌داوری در عنوان است. با توجه به کم بودن حجم نمونه در این مورد، می‌توان گفت که نسبت به آسیب‌های دیگر، درصدی این آسیب محدود است.

• مولانا جلال‌الدین نماد عرفان و اندیشه

• مولانا بنیانگذار تصوف عاشقانه

جدول ۴: نشان‌دهنده تعداد و درصدی عنوان‌هایی که در آن پیش‌داوری شده

تعداد حجم نمونه	تعداد عنوان‌هایی که پیش‌داوری شده است	درصدی
۱۴۰	۲	۱.۴

گرچند در زمینه‌ی فوق، تعداد عنوان‌های گزیده شده اندک است، اما بازهم دیده می‌شود آوردن "نماد عرفان و اندیشه" و "بنیانگذار تصوف عاشقانه" در عنوان تحقیق، نگاهی پیش‌داورانه است. پیش از آن‌که محصول تحقیق خوانده شود، خواننده از عنوان می‌داند که مولانا نماد عرفان و اندیشه و بنیانگذار تصوف عاشقانه گفته شده است. می‌شد عنوان اولی به گونه‌ی "نگاهی به اندیشه‌ی عرفانی مولانا" و عنوان دومی به شکل "نقش مولانا در پایه‌گذاری تصوف عاشقانه" طرح می‌شد تا ذهن خواننده از سمت نتیجه و داوری، به سمت کنش‌گری کشانیده می‌شد.

درازبودن عنوان‌ها

عنوان، فشرده‌ی منضبط از مطالب متن است که تفصیل آن در فهرست مندرجات و سپس در متن اصلی متجلی می‌شود (ایمان‌پور و ناظری، ۱۳۹۵، ص ۹). یکی از نکاتی که در گزینش عنوان، تأکید بر رعایت آن است، گزینش عنوان کوتاه و موجز است. عنوان کوتاه معمولاً با واژه‌های روشن، مأنوس

و آهنگین گزیده می‌شود که خواننده در همان نگاه نخست، با خوانش آن، به درون اثر تحقیقی، کشانیده می‌شود. با نگرش به ۱۴۰ نمونه از عنوان‌های قابل بحث، دیده می‌شود که فقط ۴ مورد آن معلول این آسیب است.

- شناسایی عناصر اسطوره‌یی روایت‌های عرفانی با توجه به متون عرفانی تذکرةالاولیا، مقالات شمس، فیه ما فیه
- تولد دوباره‌ی تغییر حال دو شاعر بزرگ زبان فارسی دری حکیم: ناصر خسرو بلخی و مولانا جلال‌الدین
- تحقیق واژه‌های عربی پیوست با مشتقات آن‌ها در تک بیت‌های آثار مولانا و سنایی غزنوی

جدول ۵: نشان‌دهنده تعداد و درصدی عنوان‌های دراز و طولانی

تعداد حجم نمونه	تعداد عنوان‌های دراز و طولانی	درصدی
۱۴۰	۴	۲.۸

برای نمونه می‌شد که عنوان‌های بالا را این‌گونه طرح کرد:

عناصر اسطوره‌یی روایت‌های عرفانی در تذکرةالاولیا، مقالات شمس و فیه مافیه

تولد دوباره‌ی حکیم ناصر خسرو و مولانا جلال‌الدین

یا: تغییر حال حکیم ناصر خسرو و مولانا جلال‌الدین

واژه‌های عربی و مشتقات آن در تک‌بیت‌های مولانا و سنایی

بزرگ‌نمایی و محدود نبودن قلمروها

در تحقیقاتی روشمند، ارزش کار محقق، وابسته به کیفیت کار اوست و با در نظر داشت طرح کلی تحقیق، ابزارها و مسیرهای روشمند به کار بسته می‌شود تا رسیدن به هدف را آسان سازد. با توجه بر آن، محقق‌ی که عنوان کار تحقیقش را بزرگ‌نمایانه و بی‌توجه به قلم‌روهای موضوعی، زمانی و مکانی برگزیند، نه تنها ابهام را به وجود می‌آورد؛ بلکه محقق و خواننده را در لای عنوان سرگردان می‌سازد. یکی از آسیب‌هایی که در گزینش عنوان پایان‌نامه‌ها با درصدی بالا دیده می‌شود، رعایت نکردن قلم‌روهای عنوان و بزرگ‌نمایی در آن است.

جدول ۶: نشان‌دهنده تعداد و درصدی عنوان‌های نامحدود و بزرگ‌نمایی‌شده

تعداد حجم نمونه	تعداد عنوان‌های بزرگ‌نمایانه و نامحدود	درصدی
۱۴۰	۳۵	۲۵

نمونه‌هایی از بزرگ‌نمایی و محدود نبودن قلم‌روها

- عوامل ماندگاری و گسترش افکار مولانا
- اسطوره در ابیات فارسی دری
- نقش لایلا صراحت در تقویت شعر فارسی دری
- شعر مهاجرت دری
- ابن عربی و بازتاب اندیشه‌های وی در شعر دری
- سیمای زن رمان‌های معاصر
- جایگاه علامه اقبال لاهوری در شعر فارسی
- طنزنویسی در نیم قرن اخیر در افغانستان
- جایگاه رهنورد زریاب در داستان‌نویسی معاصر
- جنگ‌نامه و جنگ‌نامه‌سرایی در ادبیات فارسی دری
- سهم انجمن‌های ادبی در تقویت روند ادبیات فارسی دری
- عناصر سازنده‌ی شعر فارسی دری

چنانکه دیده می‌شود، قلمرو عنوان‌های فوق مشخص نشده است؛ مثلاً پرداختن به عوامل ماندگاری و گسترش افکار مولانا، موضوع بزرگ و نامحدود است و باید دامنه‌ی عوامل مشخص می‌شد. یا هم برای نمونه عنوان‌های "اسطوره در ادبیات فارسی دری"، و "عناصر سازنده‌ی شعر فارسی دری"، هر کدام متمرکز با پهنه‌ی ادب فارسی دری مطرح شده اند که بسیار پدیده‌اند.

کاربرد واژه‌های مترادف و توصیفی

در بسیاری از عنوان‌ها دیده می‌شود که واژه‌های نامأنوس، بی‌ریخت و توصیفی کنار هم قرار گرفته اند. کاربرد چنین واژه‌ها، نه تنها عنوان را مبهم می‌سازد؛ بلکه زیبایی عنوان را از بین می‌برد. واژه‌های یک عنوان باید کاملاً تعریف شده و معنا دار باشند. در زبان فارسی واژه‌های فراوانی وجود دارد و ما در انتخاب عنوان با توجه به ملاک‌ها، آزاد هستیم که بعضی از واژه‌های خاص، واضح و کلیدی را برگزینیم (پاکتچی، ۱۳۹۶، ص ۳۲). محقق باید در گزینش عنوان و چیدمان واژه‌ها دقت بیش‌تری داشته باشد و از آوردن و کنار هم گذاشتن واژه‌های مترادف، بی‌نقش و توصیفی جلوگیری کند. در عنوان‌های مورد بحث این نوشته، دیده می‌شود که از واژه‌های بی‌نقش، مترادف و توصیفی استفاده صورت گرفته است.

- رستم جهان پهلوان آریایی و القاب او در شاهنامه‌ی فردوسی
- شناخت‌نامه‌ی زندگی و آثار صوفی عبدالحق بیتاب
- تولد دوباره‌ی تغییر حال دو شاعر بزرگ زبان فارسی دری حکیم ناصر خسرو بلخی و مولانا
- جمال عروس حقیقت در دیوان لسان‌الغیب حافظ

جدول ۷: نشان‌دهنده تعداد و درصدی عنوان‌هایی با واژه‌های بی‌نقش، مترادف و توصیفی

تعداد حجم نمونه	تعداد عنوان‌هایی با واژه‌های بی‌نقش، مترادف و توصیفی	درصدی
۱۴۰	۶	۴,۲

برای نمونه می‌شود عنوان‌های فوق را این‌گونه طرح کرد:

رستم و القاب او در شاهنامه
نگاهی به زندگی و آثار عبدالحق بیتاب
تغییر حال حکیم ناصر خسرو و مولانا جلال‌الدین

ابهام

درگزینش عنوان، یکی از ملاک‌های قابل توجهی که به رعایت آن زیاد تأکید شده، انتخاب عنوان واضح و روشن است. گزینش عنوانی که قلم‌روها و مسأله‌ی تحقیق آن مشخص و روشن نباشد برای خواننده و محقق، سر در گمی به وجود می‌آورد. دیده می‌شود که تعدادی از عنوان‌های گزینش شده در پایان‌نامه‌ها، مبهم است. از میان ۱۴۰ عنوان، ۱۵ مورد مبهم بوده که بسیاری از آن در حد موضوع و حتا نمی‌توان آن را عنوان پنداشت.

جدول ۸: نشان‌دهنده تعداد و درصدی عنوان‌های مبهم

تعداد حجم نمونه	تعداد عنوان‌های مبهم	درصدی
۱۴۰	۱۵	۱۰,۷

نمونه‌یی از عنوان‌های مبهم

- محمود طرزی و نیمایوشیج
- اسطوره در ادبیات فارسی دری
- سیمای زن رمان‌های معاصر
- صورت و معنا در زبان

• ادبیات معاصر بدخشان

• شعر مهاجرت

• نهضت شعوبیه

• زبان حیوانات

• ارتباط زبان و اندیشه

هر کدام از عنوان‌های بالا مبهم است. مثلاً صورت و معنا در زبان، زبان حیوانات، اسطوره در... همه مبهم اند و ابهام هم در نتیجه‌ی گزینش موضوع به جای عنوان و محدود نساختن قلمرو آن اتفاق افتاده است.

مناقشه

از میان تحقیقاتی پوهنتونی، انبوهی از کارهای تحقیقی در چارچوب پایان‌نامه‌های تحصیلی محصلان و محققان ارائه می‌شود که این پایان‌نامه‌ها، بعد از تحقیق و اتمام، در قفسه‌ها انبار شده و کم‌تر استفاده می‌شوند. یکی از راه‌هایی که دسترسی و آشنایی خوانندگان را به آن تحقیقات آسان می‌سازد، بررسی مجدد آن‌ها از لحاظ شکلی، محتوایی و روش‌شناسی است. این کار از یک سو سبب می‌شود تا چنین تحقیقاتی در دوره‌های بعد، جدی گرفته و پرداخته شوند و از سوی دیگر با بازبینی، معرفی می‌شوند و خوانندگان و محققان، به آسانی می‌فهمند که چه کاری و در چه زمینه‌یی صورت گرفته است.

در این تحقیق به بررسی عنوان پایان‌نامه‌های تحصیلی برنامه‌ی ماستری زبان و ادبیات فارسی دری پوهنتون کابل توجه شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که توجه بیشتری از محققان به تحقیق در زمینه‌ی ادبیات‌شناسی و کمترین آن در زمینه‌ی زبان‌شناسی است. این مسأله نشان می‌دهد که به موضوعات مربوط به زبان و زبان‌شناسی در تحقیقات دوره ماستری توجه چندانی صورت نگرفته است.

ساختار روشی این تحقیق با مقاله‌یی که محمد تقی ایمان‌پور و محمد رضا ناظری (۱۳۹۵) زیر عنوان "آسیب‌شناسی عنوان‌گزینی در تحقیقاتی پوهنتونی" منتشر کرده‌اند، تا حدی نزدیک است؛ اما نتیجه و ماهیت این تحقیق با یافته‌های تحقیق آنان متفاوت است. ایمان‌پور و ناظری در آن مقاله با ۲۵۰ نمونه، به آسیب‌شناسی عناوین پایان‌نامه‌های مقطع ماستری و داکتری رشته‌ی تاریخ در ایران توجه کرده‌اند و در نوشته‌ی حاضر با ۱۴۰ نمونه به عنوان پایان‌نامه‌های برنامه‌ی ماستری زبان و ادبیات فارسی دری پوهنتون کابل در افغانستان تمرکز شده است. آسیب‌هایی که ایمان‌پور و ناظری دریافته‌اند: کاربرد موضوع به جای عنوان ۴۰ مورد، طولانی بودن عنوان‌ها ۵۰ مورد، ابهام ۵۰ مورد، بزرگ‌نمایی ۱۵ مورد،

کاربرد کلمات بی‌نقش ۳۵ مورد، با آسیب‌هایی که در این تحقیق دسته‌بندی شده‌اند فقط در مواردی نزدیک‌اند؛ چنانچه در تحقیق حاضر، انتخاب موضوع به‌جای عنوان ۵۳ مورد، بزرگ‌نمایی ۳۵ مورد و ابهام ۱۵ مورد، تقریباً نزدیک‌اند؛ اما با توجه با تفاوت رشته‌ها و حجم نمونه، ماهیت یافته‌ها متفاوت‌اند.

نتیجه‌گیری

عنوان تحقیق، نخستین بخش هر تحقیق است که خواننده را به متن می‌کشاند. انتخاب عنوان مناسب نه تنها حدود و قلمرو تحقیق را مشخص می‌سازد؛ بلکه بیانگر اندیشه‌ی محقق، دقت علمی و توانایی او در طرح مسأله نیز هست. از همین رو، در گزینش عنوان تحقیق، باید بسیار دقیق بود و عنوان روشن، کوتاه، محدود، گویا و هماهنگ با محتوای متن گزینش کرد.

در نهادهای علمی-تحقیقی، انتخاب عنوان یکی از مراحل جدی و مهم تحقیق به‌شمار می‌رود و معیارهای علمی مشخصی برای آن در نظر گرفته می‌شود. با این حال، در بسیاری از پایان‌نامه‌های تحصیلی در افغانستان، به‌ویژه در رشته‌های علوم انسانی، مشاهده می‌شود که عنوان‌ها یا بیش از حد کلی یا مبهم و یا گاهی فاقد تناسب کامل با محتوای پایان‌نامه هستند. این کاستی‌ها سبب می‌شود که از یک سو ارزش علمی تحقیق کاهش یابد و از سوی دیگر، محصلان و محققان نتوانند به‌درستی به مسأله‌ی تحقیق خویش بپردازند.

دیارتمنت زبان و ادبیات فارسی دری پوهنتون کابل، به‌عنوان یکی از نهادهای علمی کشور، در چند دهه‌ی اخیر، پایان‌نامه‌های متعددی را در سطح ماستری به انجام رسانده است. بررسی و تحلیل عنوان پایان‌نامه‌ها نشان می‌دهد که این نهاد سهم ارزنده‌یی را در زمینه‌ی تحقیقات علمی و ادبی در کشور انجام داده است؛ اما گزینش عنوان‌های معیوب نشان می‌دهد که روند تحقیق محصلان در همان مراحل نخست زیاد با جدیت، باریک‌بینی و ظرافت‌نگری همراه نبوده است.

آنچه نشان می‌دهد این است که حجم بالایی از عنوان‌ها دچار آسیب و کاستی‌اند و این کاستی در یک زمینه نه؛ بلکه در زمینه‌های گوناگون دیده می‌شود و با توجه به دسته‌بندی صورت گرفته، می‌توان از مواردی چون: شباهت ساختاری و تکراری بودن؛ انتخاب موضوع به‌جای عنوان؛ پیش‌داوری؛ دراز و طولانی بودن؛ محدود نبودن قلمروها و بزرگ‌نمایی؛ ابهام و آمیخته‌بودن با واژه‌های بی‌نقش و توصیفی، یاد کرد.

از میان آسیب‌ها و کاستی‌هایی که برشمرده شدند، بیش‌ترین حجم آسیب‌ها و عیب‌ها، شامل مواردی چون: گزینش موضوع به‌جای عنوان و محدود نبودن قلمرو عنوان‌ها است که مورد اول با ۵۳ نمونه و

مورد دوم با ۳۵ نمونه، نشان‌دهنده‌ی کاستی کلان و آسیب جدی واردشده بر عنوان‌ها است. به‌همین‌گونه شباهت ساختاری و موضوعی با ۱۶ نمونه و ابهام با ۱۵ نمونه به ترتیب نشان می‌دهند که عنوان‌ها با درصدی بالایی معیوب بودن روبه‌رو اند.

نتیجه نشان می‌دهد که روند گزینش عنوان مناسب و روشمند، چندان محور توجه محققان نبوده و درصدی بالایی عیب‌ها و کاستی‌ها، نشان‌دهنده‌ی این است که مسأله‌ی گزینش عنوان تحقیق در میان محصلان جدی گرفته نشده است و این نکته بیانگر آشنایی اندک و بی‌توجهی آنان به مسأله‌ی عنوان‌گزینی در سال‌های پیشین است. از طرفی هم جدی نگرفتن عنوان و عنوان‌گزینی از سوی استادان رهنما و مشاور، مسأله‌ی دیگری است که به شدت آسیب و عیوب عنوان‌های تحقیق افزوده است.

سپاسگزاری

از جناب پوهاند دکتر فضل‌الحق فضل به‌خاطر خوانش مقاله و نظریات اصلاحی‌شان، سپاسگزاری می‌نماییم.

سهم نویسندگان در تحقیق (مقاله)

در این تحقیق، نویسنده‌ی اول معلومات را جمع‌آوری، تجزیه و تحلیل نموده و نویسنده‌ی دوم در بازنگری و اصلاحات نهایی مقاله سهم داشته است.

تضاد منافع

نویسندگان این مقاله اعلام می‌دارند که هیچ‌گونه تضاد منفعی در ارتباط به این مقاله در حال و آینده نخواهند داشت.

منابع

- احمدی، م. (۱۳۹۶). روش تحقیق (روش‌شناسی کمی و کیفی با رویکرد پایان‌نامه و مقاله‌نویسی). چاپ سوم، تهران: انتشارات تحقیقاتی فرهنگی.
- اشراقی، س. م. (۱۳۹۹). روش تحقیق و نوشتن پایان‌نامه و مقاله. چاپ چهارم، کابل: انتشارات سعید.
- ایمان‌پور، م. ت. و ناظری، م. ر. (بهار و تابستان ۱۳۹۵). "آسیب‌شناسی عنوان‌گزینی در تحقیقاتی پوهنتونی" (پایان‌نامه‌های رشته تاریخ). دو فصل‌نامه علمی-تحقیقی تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری پوهنتون الزهرا. شماره ۱۷. پیاپی ۱۰۲ https://hph.alzahra.ac.ir/article_2447.html
- پاکچی، ا. (۱۳۹۶). روش تحقیق عمومی. چاپ چهارم. تهران: انتشارات پوهنتون امام صادق.
- جلالی، م. (۱۳۹۶). نگاشتن و ویراستن (رهنمایی ویرایش آثار کودک و نوجوانان. تهران: انتشارات آرون.
- حری، ع. (۱۳۹۵). آیین نگارش علمی. چاپ هفتم. تهران: نهاد کتاب‌خانه‌های عمومی.
- خاقانی شروانی، افضل الدین بدیل (۱۳۸۲). دیوان. به کوشش ضیاءالدین سجادی، چاپ هفتم، تهران: انتشارات زوار.
- خاکی، غ. ر. (۱۳۹۷). روش تحقیق (با رویکرد پایان‌نامه‌نویسی). چاپ هفتم. تهران: نشر فوزان.
- دلاور، ع و کوشکی، ش. (۱۳۹۶). روش تحقیق آمیخته. چاپ چهارم. تهران: نشر ویرایش.
- رضی، ا. (۱۳۹۵). روش‌ها و مهارت‌های تحقیق در ادبیات و مرجع‌شناسی. ویراست دوم. چاپ سوم. تهران: انتشارات فاطمی.
- عباسقلی، خ. ن. (۱۳۸۵). روش تحقیق. چاپ هفتم. انتشارات پوهنتون تهران.
- فتوحی، م. (۱۳۹۳). آیین نگارش مقاله علمی-تحقیقی. چاپ یازدهم. تهران: انتشارات سخن.
- فرامرزی، س. (۱۳۸۷). می‌خواهم مقاله‌ی علمی بنویسم. چاپ سوم. اصفهان: نشر نوشته.
- مدیرشانه‌چی، م. (۱۳۹۷). روش تحقیق و پایان‌نامه‌نویسی در علوم سیاسی. کابل: انتشارات سعید.
- مقصودی، ب. (۱۳۹۳). روش تحقیق در ادبیات فارسی و دیگر رشته‌های علوم انسانی. ترجمه‌ی ایوب منصوری. تهران: انتشارات جهاد پوهنتونی.
- یاحقی، م. ج. (۱۳۷۰). رهنمای نگارش و ویرایش. چاپ نهم. قدس رضوی: مؤسسه‌ی چاپ و انتشارات قدس رضوی.